

ÇELTİKÇİ BELDESİ'NDE OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR ÇEŞME

H. Çetin ARSLAN*

2005 yılı şubat ayı içerisinde, Ankara İli, Kızılcahamam İlçesi, Çeltikçi Beldesi'nde, belediye başkanlığının tarihî bir çeşmenin bulunduğuna ilişkin başvurusu üzerine; yerinde yapmış olduğumuz incelemede kayıtlarımızda ve arşivimizde tesciline rastlanılmayan Osmanlı Dönemine ait bir çeşme tespit edilmiştir.

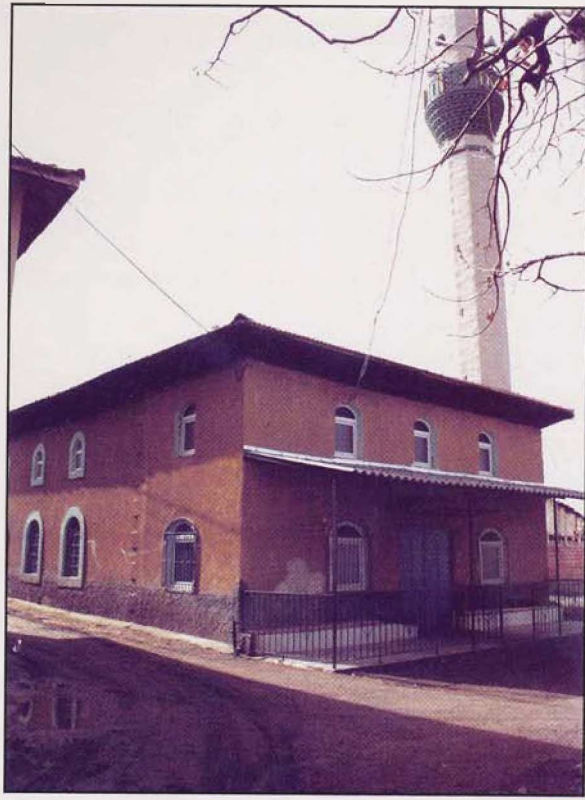
Makale konumuzu oluşturan çeşmenin üslûp ve sanatsal özelliklerine değinmeden önce bölgenin tarihini hatırlamanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Ankara ve çevresinin şu ana kadar yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik tespitler ile prehistorik çağlara kadar uzanan bir süreç içerisinde yerleşime sahne olduğu kanıtlanmıştır. Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nca 1938 yılında yürütülen çalışmalarda Güdül, Eti Yokuşu, Tuz Gölü çevresi ile Ankara-Eskişehir arasında prehistorik devirlere ait tespitler yapılmıştır¹. Hitit ve Frig uygarlıklarına ait önemli yerleşim alanlarının bulunduğu Ankara ve çevresinde; Haymana-Gavurkale, Güdül-Kirmir Çayı Vadisi, Kızılcahamam-Bitik Höyüğü, Beypazarı-İnozü Vadisi sayabileceğimiz belli başlı örnekleri oluşturmaktadır.

Antik Çağ'da Galatya olarak bilinen bölgenin önemli hac, sefer ve ticaret yolları üzerinde olması tarih boyunca Ankara ve çevresinin önemini arttırmış Galatlar, Romalılar, Bizanslılar, Danişmendliler, Anadolu Selçukluları ve devamında Osmanlı Devleti boyunca da bu önemini korumuştur².

Sultan I. Murad Döneminde Osmanlı idaresine geçen Ankara ve çevresi Ahiler'in önemli bir merkezi konumundadır. Şüphesiz bunda Ankara'nın ticarî aktivitesi ve potansiyeli büyük rol oynamıştır³. Ankara şehri yakınında, batı istikametinde, şimdiki adıyla Kızılcahamam, 1907 Salnamesi'ne göre Yabanabad Kazası'nın merkezi Şorba Kasabası olarak geçmektedir⁴. Yabanabad Kazası Ankara şehrinin batı bölgeleri ile olan bağlantısını sağlamakta, ayrıca şifalı suları, tarımsal potansiyeli ile ön plana çıkmaktaydı.

Kızılcahamam'dan güneybatı istikametine doğru Kirmir Çayı Vadisi boyunca devam edildiğinde vadinin genişlemeye başladığı noktada, Çeltikçi Beldesi'ne ulaşılır. Zamanında Osmanlı Dönemine ait eski evlerin bulunduğunu, mevcut yapıların mimari özelliklerinden anlayabileceğimiz Çeltikçi'de, 19. yüzyıldan kalma bir de eski cami bulunmaktadır (Resim: 1). Yerleşim merkezinin eski cami çevresinde odaklandığı ve zaman içerisinde diğer yönlere doğru gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Ankara ve çevresinin genel tarihsel gelişimi içerisinde mevcut Çeltikçi Beldesi'nin yerleşim özellikleri Osmanlı şehir planına uygun düşmekte ve merkezde Ulu Cami etrafında odaklanmaktadır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı caminin son cemaat bölümü sonradan kapatılmıştır. Dıştan tamamen sıvalı beden duvarlarının, köşe birleşme noktalarında içe ve dışa doğru çıkıntılı şekilde taş sırasıyla vurgulanması 19. yüzyıl Osmanlı

Resim 1: Çeltikçi Beldesi'ndeki (19. yüzyıl) Osmanlı Dönemine ait eski caminin kuzeydoğudan görünümü

mimarisinde çok sık rastlanan bir tarz olup; doğu ve batıdaki altlı ve üstlü yuvarlak kemerli kenar bordürleri taş silmeli pencereler dikkati çekmektedir. Üst örtüde düz ahşap tavan dıştan beşik çatı ile kapatılmıştır. İçte sonradan yağlı boya ile üzerinden geçilmiş yuvarlak nişli kavsarası bulunan alçı mihrabın üst orta aksında yazı görülmektedir. İçten dışa doğru üç silme hâlinde bezemeleriyle

Resim 2: Çeltikçi eski caminin mihrabının üst tarafındaki yazı bölümü

dikkati çeken mihrapta, stilize edilmiş kıvrım dallar içerisinde rozet çiçekler ve bitkisel motifler tasvir edilmiştir (Resim: 2).

Beldenin doğu tarafında ise küçük bir meydana makale konumunu oluşturan Osmanlı Dönemine ait tarihî çeşme bulunmaktadır. Celal Esad Arseven'in "su kaynağı manasına Türkçe'de "göz" kelimesinin Farsça karşılığı olan çeşim sözünden alınmıştır. Kaynağında bir hazneye toplanarak veyahut borularla getirilerek akıtılan suların alınmasına mahsus lüleli veya musluklu bir hazne şeklinde mermerden, taştan veya sair malzemeden yapılmış umuma mahsus su alma yeri" olarak tanımladığı çeşme sözcüğü günlük yaşamımızın bir parçası konumundadır⁵.

Osmanlı Döneminde çeşme yapımı bir gelenek hâline gelmiş ve yerleşim birimlerinde günümüze bir çok eser ulaşmıştır.

Çeltikçi Beldesi'nde 2369 parselde bulunan çeşmenin batısında iki katlı ahşap bir ev yer almaktadır. Ahşap evin doğusunda bulunan bahçenin doğuya bakan tarafında düzgün kesme taşlar ile yapılmış ancak daha sonra onarılmış olduğu anlaşılan dikdörtgen yatay cephe duvarının ortasında üzeri düz taş satıh ile kapatılmış silmeli çeşme dikkati çekmektedir. Kuzeyden ve güneyden 10 metrelik duvarın zaman içerisinde zemin kotunun yükselmesinden dolayı çeşmenin yalak kısmıyla birlikte bir kısmının toprak içinde kaldığı anlaşılmaktadır. Bahçe duvarına birleşen güney duvarının bir kısmı ise yıkılmıştır. Yalak kısmı yatay düz satıh duvarı ile aynı uzunlukta tasarlanmış ve çeşmenin cephesi bu duvarın ortasına yerleştirilmiştir. Yapıldığı dönemde simetrik olarak tasarlandığı anlaşılan çeşmenin genel konstrüksiyonunu koruduğu görülmektedir. Yöresel Ankara taşı ile inşa edilen çeşmenin aynalık bölümünü sivri bir kemer tamamlamaktadır (Resim: 3, 4).

Çeşme aynasının tam ortasında, mermer üzerine yazılmış, dokuz satır hâlinde Osmanlıca kitabesi bulunmaktadır (Resim: 5). Kitabenin transkripsiyonu aşağıdaki şekildedir⁶.

1. Şah-ı Devran'ın silahşöri Hasan Ağa ki ol
2. Sa'y-i hayratıyla her gah oldu memduh'ül-hisal
3. Bu mahalde Hasbeten lillah bünyad eyledi.

Resim 3: Osmanlı Dönemine ait çeşmenin kuzeydoğudan görünümü

4. Böyle bir nev çeşmeye şirin-i satvet-i iştimal
5. Bani-i hayreyn-i yoğur ruh-u efzay'ilatif.
6. Bais-i ğufranı olsun daima ya ze'l celal.
7. Böyle kıldım Arif atşana nida tarihini.
8. Afiyet-i bad iç bu zemzem çeşmeden ve ezlal 1196
9. Sahib'ül hayrat ve'l hasenat Hasan Ağa İbni İbrahim Silahşörü Hazreti Cihandari.

Kitabeden, döneminin cengaveri İbrahim oğlu Hasan Ağa tarafından 1196 H./1781 M. tarihinde çeşmenin inşa ettirildiği, ayrıca

Resim 4: Çeşmenin cepheden görünümü

Resim 5: Çeşmenin kitabesi

"zemzem çeşmesi" tabirinin kullanıldığını öğrenmekteyiz.

Sultan 1. Abdülhamit Dönemi 1774-1789'nde inşa ettirilen çeşmenin kitabesinde geçen Hasan Ağa'nın halkın ileri gelenlerinden birisi olduğu kesindir. Özellikle Hasan Ağa'nın "silahşör" olarak tanımlanması, onun Osmanlı ordusu içerisinde yetkili bir görevli olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Orduda yeniçerilerin başındaki lider için "Yeniçeri Ağası" dendiğini bilmekteyiz. Yine bazı makamlar için de "ağa" unvanı kullanılmak-

Resim 6: Sivri kemerin kilit taşında bulunan stilize çiçek motifi

tadır. Bani üzerine yapılacak araştırmalarla konunun aydınlığa kavuşacağı görüşündeyiz.

Çeşmenin tanımlanması ve özelliklerine gelince, iki bölüm hâlinde ele almak mümkündür. Çeşmenin cephe düzenlemesi, sivri kemer ayaklarının başlangıç noktası olan kemer üzengilerinden kemer kavsinin orta aksına kadar devam eden üst bölümü ile ayak vazifesi de gören iki tarafında içe doğru kademeli ince sütunceli alt bölümünden oluşmaktadır (Resim: 6). Üst bölümde dıştan içe doğru iki kademeli silmenin en dışında, ince bir şerit hâlinde kabartma tekniğinde verilmiş stilize edilmiş çiçek motifleri, içe doğru düz iki silme sırasıyla sivri kemerin iki üst noktasında dikdörtgen bir bölüm elde ederek sonlanmıştır. Dikdörtgen satının iki yanında rozet şeklinde sol tarafta çarkıfelek (Resim: 7) motifi, sağ tarafta ise stilize edilmiş hatayi çiçeği motifi görülmektedir. Sivri kemerin kilit taşının tam ortasında stilize edilmiş rozet çiçek motifinin geometrik düzende işlendiği görülmektedir. Stilize çiçek tasvirinin her bir yaprağı aynı zamanda diğer çiçeğe geometrik olarak birleştirilmiştir. Alt bölümde

iki kenarda burgu sütunceler işlenmiştir. Üst bölümde ise yatay şekilde yerleştirilmiş iki kademeli taş blok çeşmeyi sonlandırmakta ve vurgusunu güçlendirmektedir. İnşa tekniği, simetrik düzenlemesi, motif dünyası, tasvirlerin kompozisyonu ve anlatımı bakımından 18. yüzyıl Osmanlı Döneminin mahalle çeşmelerinin güzel bir örneği olarak niteleyeceğimiz Çeltikçi'deki çeşme, döneminin karakteristik özelliklerini taşımaktadır (Resim: 8).

Söz konusu çeşme beldenin doğu kesimindeki mahallenin su ihtiyacını karşılamaktadır.

İnsanoğlunun var oluşundan bu yana medeniyetler için vazgeçilmez bir yaşam kaynağı konumundaki suyun yerleşim birimlerine nakledilmesi ve insanların hizmetine sunulması, bu suretle su kaynaklarının değerlendirilmesi önemli bir sorun olarak önemini hep korumuştur. Suyun temin edilmesinin yanında muhafazası da ayrı bir sorun olarak dikkati çekmektedir. Suyun temelde insan yaşamındaki vazgeçilmez önemi; uygarlıkları su ile ilgili mimari çözümler elde etmeye yöneltmiştir. Barajlar, su kanalları, su depoları,

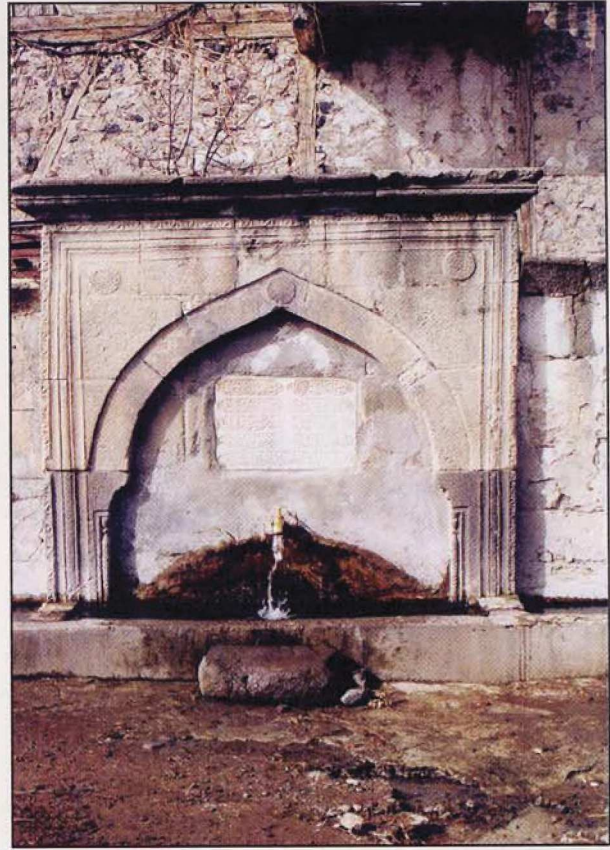

Resim 7: Çeşmenin kemer köşeliklerindeki çarkıfelek

sarnıçlar, havuzlar, çeşmeler, su kemerleri, su tünelleri bu mimari çözümlerinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir⁷.

Uygarıkların gelişimleri, ilerleme kaydedebil-meleri suyu kullanabilme yeteneği ile ölçülmelidir. Suya yön verebilen ve onu kullanabilen toplumların tarih içerisinde önemli uygarlıklar olduğu görülecektir. Su kaynağının tespiti, bu kaynağın suyun akıtılacağı yere kadar kanallar ile ulaştırılması, gerekiyorsa birkaç yerden suyun dağıtılması gibi işlemler zahmetli olduğu kadar maddî açıdan da büyük bir mafi desteği gerektirmektedir. Onun içindir ki, Osmanlı Döneminde devrin ileri gelenleri veya halkın eşrafından önemli kişilerin bu işe talip olduğu anlaşılmaktadır; bu durum beraberinde halkın sevgisini; manevi olarak da belirli bir saygınlığın kazanılmasını getiriyordu. Ayrıca mahalle çeşmelerini sosyal açıdan mahalle sakinlerinin bir araya geldiği noktalar olarak da değerlendirmek mümkün olacağından, olayın sosyal yönünün de unutulmaması gerektiği kanaatindeyiz.

Resim 8: Çeşmenin görünümü

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Suyun tarihsel gelişim içerisinde medeniyetler üzerindeki etkisi şüphesiz çok önemlidir. Tarımsal faaliyetlerin devamı, yerleşim alanlarının oluşturulması veya seçilmesi, suyun her zaman kolayca ulaşılabilir bir alanda tutulması ve kontrolü, günlük yaşamı devam ettirmek için sürekli akıtılmasının sağlanması konularının çözülmesi için günümüz yaşamına kadar uzanan mimari özel yapı türleri meydana getirilmiştir. Yaşamımızın bir parçası olan suyu en pratik şekilde insanların hizmetine sunmak amacıyla baniler tarafından dönemin mimari ve üslûp özelliklerini yansıtan çeşme adını verdiğimiz su yapıları inşa ettirilmiştir. Suyun kolayca kullanılmasını ve günlük yaşama dahil edilmesini en işlevsel şekilde ortaya koyan çeşmelerin yararlarını maddeler hâlinde sıralayacak olursak:

1 Suyun yerleşim merkezlerinden kolayca kullanılmasını ve ulaşılmasını sağlayarak temiz içme suyu vermek,

2 Yol, konak yerlerinde suyun elde edilmesinin zor ve doğa koşullarının ağır olduğu önemli geçitlerde suya ulaşılmasını kolaylaştırmak,

3 Mimari yapıların bir bölümünde, yapının işlevine uygun olarak hizmet etmek,

4 Kalabalık yerleşim alanlarının meydanlarında suyun çok sayıda insan tarafından kullanılmasını sağlamak,

gibi belli başlı işlevlerinin yanında halk arasında yaptırılan kişiye sağladığı prestiji de unutmamak gerekir. Eski bir çok medeniyetin kutsal saydığı, saflığın ve temizliğin simgesi olarak kabul edilen yaşam kaynağı olan suyu insanların hizmetine sunmak her dönem önemli bir banilik hizmeti olarak kabul edilmiştir.

Çeltikçi'deki çeşme, Klasik Osmanlı Dönemi mimarisi içerisinde uygulamalarına sıkça rastladığımız sivri kemer alınlığı, kitabesinin konumu, üzerindeki motif dünyası ve aktarımı, alt bölmedeki iki yandaki burğu sütunçeleri ve inşa tekniği bakımından sade, ancak döneminin bezeme ve üslûp özelliklerini aktarmaktadır.

SUMMARY

Water has always been an indispensable part of human life. Various architectural approaches have been created for utilization of water, as a significant factor in assessment of development processes of civilizations. Dams, water archs, pools, water tunnels, fountains should be regarded as examples of such architectural structures. In February 2005, we examined the subject of our essay, the fountain built by Hasan Agha in 1781, age of Ottoman Empire, in Ankara province, Kızılcahamam district, Çeltikçi region. We are in the opinion that introduction of the fountain, which may be considered as a serial of the Ottoman fountains of 18th century, shall be useful for researchers interested in this subject in terms of its architecture, motifs, and stylistic features.

NOTLAR

* H. Çetin ARSLAN, Sanat Tarihçi, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Ankara / TÜRKİYE

1. Ayrıntılı bilgiler için bakınız Ş. Aziz Kansu, "Türk Tarih Kurumu Prehistorik Araştırmaları", *Bellekten*, III, 1939, sayı:9, s.93-109.

2. Bkz. N. Can Gülekli, *Ankara, Tarih-Arkeoloji*, Ankara, 1948, s.31-41. Sevim Buluç, "İlk Çağda Ankara", *Ankara Dergisi*, 1, sayı:2 1991, s.13-28.

3. Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma, Neşri Tarihi Yay. F.R. Unat-M.A.Köymen*, 1, Ankara 1995, s.191-193.

4. *Ankara Vilayeti Salnamesi 1325 1907*), Ankara, 1995, s.155.

5. Bkz. C. Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, 1998, s.388-389.

6. Kitabenin transkripsiyonu sırasında yardımlarını esirgemeyen Vakıflar Genel Müdürlüğünde görevli meslektaşlarım Sayın Ali Kılıcı'ya ve Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğünde görevli Sayın Burhan Turgut Toy'a ayrıca İngilizce özet için değerli arkadaşım Sayın Şeref Topkaya'ya teşekkürlerimi iletmek isterim.

7. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara, 1997, s.1-9.

BİBLİYOGRAFYA

Ankara Vilayeti Salnamesi 1325 1907), Ankara, 1995.

ARSEVEN, C. Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, 1998.

BULUÇ, Sevim, "İlk Çağda Ankara", *Ankara Dergisi*, 1, sayı:2 1991, s.13-28

GÜLEKLI, N. Can, *Ankara, Tarih-Arkeoloji*, Ankara, 1948.

KANSU, Ş. Aziz, "Türk Tarih Kurumu Prehistorik Araştırmaları", *Bellekten*, III, 1939, sayı:9, s.93-109.

Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma, Neşri Tarihi Yay. F.R. Unat-M.A.Köymen*, C.1, Ankara 1995.

ÖNGE, Yılmaz, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara, 1997.